

מסדר החינוך להתרבות - המחלקה לתרבות תולדות

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגלידות של נחמה ליבוביץ

226

פרק א' ל"ג, ב' א-ג

בראשית (תשכ"ג)

גליוננו זה עוסק בפסוקים מעטים בלבד, בעצם בשנים, אך כמובן יש לראותם על רקע הפרק כולו. אף החקבלה בין פסוקי חמשת הימים לבין פסוקי היום הששי בולטים לא רק בהבדלים בין אמירות ה' שבכל יום לבין אמירתו (למעשה.) ביום ששי, ולא רק, בה"א הידיעה של "יום הששי לעומת העדר ה"א הידיעה "ביום שני", "יום שלישי" וגו' ולא רק במתן תפקיד לבצור ביום ששי שאין דוגמתו בשאר הימים, אלא מורגש גם בהעדר ה"כי טוב" לאחר בריאת האדם לעומת ה"כי טוב" שנאמר לגבי כל הברואים, כל התבדלים פורים על עמדתו המיוחדת של האדם בתוך הבריאה כולה. ובכוון זה יש לחפש תשובה לשאלה ב.

על התבדל שבני "כי טוב" ל"והנה טוב מאד" עמדו הז"ל, ושורה שלמה של הסברים נתנו ל"והנה טוב מאד" זה כבראשית רבה ש'. גם הפשטנים כלם וכן הפילוסופים עמדו על כך. לעומת דברי רבי מאיר שהבאנו בשאלה ג' נעמיד כאן דברי אחדים מהם:

ראב"ע: ואם שאל השואל: אחר שהזכיר בכל יום ויום עם כל מעשה "כי טוב" מה צריך להזכירו עוד עם הכלל? והתשובה: יתכן להיות כל פרט טוב וכלל התחברם רע. על כן הצריך לומר: "את כל אשר עשה". ועוד: כי הוסיף מלת "מאד" על הכלל ולא על הפרט.

ספרנו תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליתות הפרטיות המכוונות אליו.

ונראה שראב"ע כוון לדעת הרגום אונקלוס: "טוב מאד - תקין לדא" ועליו אמר בעל שדה ארסו מה נשתנה הטוב הזה מכל טוב. אשר לפניו שבכלו הרגם "טב" וכן "תקין"? ונראה כי היה קשה למתרגם אחרי אשר נכתב על כל פרט סמנטיקה בראשית "וירא א-לוהים כי טוב", למח זה נכתב על כללם: "והנה טוב מאד"? ופרש אונקלוס כי "טוב מאד" הנכתב על כלל מעשה בראשית הוא של טוב התאמת פרטיו והסכמתם אחד את אחד ואת הכלל כולו... והרעיון הזה לא יודע להפוך ע"י מלת "טב", כי אם ע"י מלת "תקין", המורה על דבר אשר חלקו מתאים עם חלקו.

לכאורה הפישה זו של "הטוב מאד" רחוקה מאד מתפיסתו הפסימית של ר' מאיר, אך אין זה אלא לכאורה. הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פרק י' מבאר את דברי ר' מאיר:

ולזה ספר הספר אשר האיר מחשבי עולם לאמר "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" עד שמציאות זה החומר השפל לפי מה שהוא, מחבור העצור המחייב למות ולרעות כלם, כל זה גם כן טוב, להתמדת החוויה וחקשן המציאות בבוא זה אחר טור זא. ולזה פרש ר' מאיר "והנה טוב מאד" לעגיו אשר העירונו עליו,

והנה לפי דבריו החכוך גם ר' מאיר לראות את הטוב מאד בהרמוניה הכללית שבעולם "והתמדת פרטיו והסכמתם אחד את אחד ועם הכלל" אשר מציאותו והעדר, היים ומה, צמיחה וכמישה הם חלקיו ההכרחיים לכלל כולו. אלא שר' מאיר נתן לזה בטוי מרדוקסלי בהעמיד את המות כשלעצמו כטוב מאד, והרמב"ם פרש כונת דבריו בתוספת שתי המלים "כל זה גם כן טוב" (**).

(* זה עתה הופיע הספר "פשוטו של מקרא" לשמעון כשר (כרך ראשון - לפרשת בראשית) (העשירי במתכנת "תורת שלמה") המעמיד בזה אחר זה את דעות פרשנינו ורמב"ם את דעותיהם, ומסחרר את המעיין מן הצורך לחפש בספרים הרבה ובמפורשים שאינם מצויים בידי כל אחד; כמובן נעזר גליוננו גם בשאלה ג' וגם בשאלה ה' בספר חשוב זה.

(** מענין לשמוע הסבר שניתן לדברי המדרש בס' התירוש על מדרש רגה לשר בן חיל העדולמי (ורשא תרנ"א): "רכוב הייתי על כתפן של זקני" - סגנון הספור הזה מורה שהיתה חליכה של בריחה מחמת המצוק והשמדות בימים החם. אחר מלחמת בר כוכבא וחורבן ביתר, בימי ר' עקיבא ותלמידיו שר' מאיר היה סתם, וחשלתונות של חזריאנוס הכבידו אכפם עליהם בגזרות שמדות, צרות מציקות להעבירם על דת בענויים קשים והיו בורחים ממלטים גמשים ונפש עולליהם להטמן בכפרים ויערים לחבא מעמם של השלטון; ובהקדם לגוס וילדיהם שאין בכחם לרוץ ברגליהם נשואים על כתפיהם, וחמת המציקים מוראה ומבהלת אותם על כל מדרך כף רגל, בודאי נבחר להם מות סחיים, ושבתו את המתים שכבר מתו ולא ראו בעובי הסר חזה - על סצב כזה אמר ר' מאיר את דרשתו המעציבה, ומיתה האנחה המרה הזאת, שהיתה בעונתה קדבר בעתו שמורה בזכרון ר' שמואל בר נחמן מילדותו על פי אותו מאורע שהיה רכוב על כתפו של זקנו בדרך בריחתם."

יושם לב, כיצד מקטיגת התמישה ההסטורית ביגברפית הזו את ערכו של המאמר. הרמב"ם - שלא פרשו מתוך מסגרת הסטורית ביוגרפית ראה בו בטוי לשלמות תבניתו כלה אשר בת גם הרע - טוב, ואלו החסבר האחרון רואה בו אנחה טרה על ציחה התקופת חתיא, מה בין ראייה הסטורית לבין ראייה על זמנית!

להסברת המדרש השני שהוא בשאלה ג' נביא כאן קטע מתוך דברי מ. בובר "דמיון יוצר" *

"שני יצרים הושמו זה לעומת זה בבריאת האדם, הבורא נתנם לאדם בתורת שני משמשים, אלא שאין הם יכולים למלא תפקידם בשלמות אלא מתוך שתוף פעולה אמתי. "יצר הרע" הכרחי הוא לא פחות מחברו ואפילו הכרחי יותר מסגו, שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד, ולא נשא ונתן (בראשית רבה ט' ז', וכן ראה קהלת ד' ד'). ... לפיכך יצר הרע קרוי "שאר שבעיסה" (ברכות י"ז) בבהינתן חמר מתטיס ששם א-לוהים בנפש, ושבלעדיו אין עיסת האדם תופחת, ומשום כך מדרגתו של אדם קשורה בהכרח בכסות ה"שאר" שבו; "כל הגדול מחבירו, יצרו גדול הימנו" (סוכה נב). החשיבות הגדולה הנודעת ליצר הרע באה לידי ביטוי עז בדרשה לפסוק האומר, כי לאחר שברא א-לוהים את האדם, ראה את כל אשר עשה "והנה טוב מאוד" (בראשית א, לא), ודרשו: "טוב מאוד" זה יצר הרע, ואילו ליצר טוב ניתן רק התואר "טוב" (בראשית רבה שם); מבין שני היצרים יצר הרע הוא אפוא יצר היסוד. ואין הוא מכונה רע אלא לפי שהאדם עושה אותו רע. לפיכך אמר רשאי היה קין (כמו שנאמר במדרש) לענות לאלוקים התובע סגנו דין-וחשבון, שהוא, אלוקים, שברא בו את יצר הרע; אבל מענה זה אינו מענה אמת, שכן רק על-ידי האדם נעשה היצר רע. הוא נעשה רע, והוא חוזר ונעשה כך כפעם בפעם, לפי שהאדם מפריד אותו מחבירו, ובהתעצמאות זו האדם הופך את זה שנועד לשמשו - לאלילו. לפיכך אין מחובתו של אדם להמית את יצר הרע שבקרבו, אלא לחזור ולאחדו עם יצר טוב. דוד, שלא העז לעמוד בפניו ומשום כך המיתו בתוכו - כמו שכתוב באחד ממזמוריו (תהלים קט, כב): "לבי חלל בקרבי" - לא מילא חובה זו; אבל ודאי מילא אברהם, אשר כל לבנו נמצא נאמן לפני ה', ולכן כרת עמו הברית (בחמיה ט, ח). הציווי שנצטווה האדם: "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך" - אף הוא נדרש: בשני יצריך באיחודם (ברכות צד). באהבה לאלוקים יש לכלול גם את יצר הרע, וכך ודוקא כך היא מגיעה למעלת השלימות; וכך ודוקא כך הוא חוזר ונחיה כמו שנברא: "טוב מאוד".

נחמה ליבוביץ.

* מתוך הספר "פני אדם" מוסד ביאליק ירושלים תשכ"ב. "תמונות של טוב ורע" ע' 345.